

eredménye, így hát nemigen várható el, hogy valamely polifon regényváltozat adaptálására vállalkozzék.” (15.)

A kötet további fontos írásai is a (kelet-)közép-európai térség kulturális-irodalmi kontextusát célozzák, Bruno Schulz, Miroslav Krleža, Sziklay László önálló tanulmányt kap, s szinte minden írás olyan új adalékot szolgáltat egy majdan megírandó közép-európai irodalomtörténethez, amely valószínűleg nem jöhet majd létre a szerző szempontjainak figyelmen kívül hagyásával. Fried István ugyanis egy összetett, differenciált irodalomkép érdekében szólal fel, s nem véletlenül. Olyan értekező nyelvet működtet tudniillik, amelyet hosszú évek alatt tett alkalmassá erre a feladatra. A Fried István-i irodalomtudományos nyelvhasználatot egyrészt a filológiai igény, másrészt az összehasonlító, komparatív módszerek, harmadrészt a hermeneutikai értelmezés, továbbá az interdiszciplinaritás elve, illetve az irodalomtörténeti szempont, valamint a rendszerelvű irodalomtudomány módszereinek együttes használata jellemzi. Filológiai igény az irodalmi tény pontos, tárgyilagos meghatározása, illetve az irodalmi folyamatok és kapcsolatok feltérképezése értelmében. Komparatiztika az irodalmiság nyelveken és kultúrákon átívelő kapcsolathálóinak értelmezése által. Hermeneutikai kérdésfelvetések az önértelmezés és a múltértelmezés területén. Interdiszciplinaritás a kulturális folyamatok sok nézőpontú értelmezése által. Irodalomtörténet a történetiség és a kánon lehetőségeinek alkalmazásával. Rendszerelvűség az even-zohari intenciók nyomán, az irodalmiság szintjeinek elkülönítése érdekében.

Fried István kötetéből mind ezeken túl egy igazi, művelt, bölcs közép-európai humanista hangját halljuk ki, egy olyan irodalomtudósét, akinek a tanácsait minden korban érdemes mérlegelni. (*Lucidus*)

NÉMETH ZOLTÁN

Erdélyi olvasókönyv

MARKÓ BÉLA: REKVIEM EGY MACSKÁÉRT

Az erdélyi magyarság sorsával és helyzetével foglalkozó irodalomnak, mondhatni, inflációja van, mostanában egyre-másra találkozunk beszámolókkal, tervezetekkel, ritkábban a megfontoltság és/vagy az irodalom magasabb régióiban, inkább a napi publicisztika és a felületes élménybeszámoló keretei között. Ezért is ajánlanám Markó Béla *Rekviem egy macskáért* című új könyvét annak az olvasónak a figyelmébe, aki Erdély történelmi sorsán és jelenén nem pusztán zsörtölődni kíván, hanem elgondolkozni és netán ennek eredményeként cselekedni. Ugyanis tapasztalataim szerint többnyire (hogy Kisfaludy Károly egykori gúnyos meghatározásával éljek) a „sok haza-puffogatás” a kelendő, és nem az a szigorú gondolatiság, amely a nemzeti önvizsgálatnak és regionális helyzetünk vizsgálatának azokat a hagyományait követné, amelyeket egykor mondjuk Széchenyi István, Ady Endre, Márai Sándor és Bibó István vagy éppen olyan erdélyi gondolkodók, mint Kós Károly, Bánffy Miklós, Kuncz Aladár, Makkai Sándor és Sütő András képviseltek. Az erdélyi

lyi „politikai realizmus” tradíciójáról beszélek, ezeket a nemes és a jelenben is megfontolást érdemlő hagyományokat folytatja és újítja meg Markó Béla 2011 és 2014 között írott politikai és irodalmi esszéinek, illetve publicisztikájának kötete, a nemrég az olvasó elé került *Rekviem egy macskáért* című gyűjtemény, az 1999-ben közre adott *Az erdélyi macska* című kötet után. (Hogy miért szerepel mindkét kötet címlapján a „macska”, az külön elgondolkodtató, számomra mint régi macskabarát számára külön is érdekes – talán a mindig veszélyeztetett érték az, amely a címlapra kíváncszott: ilyen a macska és ilyen az erdélyiség...)

Nos, Markó Béla írásai először is igen pontos láttelellettel szolgálnak mind általánosságban a román társadalomról, civilizációról és politikai kultúráról, mind az erdélyi magyarság nem éppen kedvező helyzetéről, feloldást kívánó belső konfliktusairól és várható jövőjének alakulásáról. A román politikai kultúra, egyáltalán a román mentalitás (amelyet mi itt Magyarországon szinte alig ismerünk) mindvégig igen erős kritikát kap a kötet írásaiban. Ez a mentalitás mintha nem szabadult volna meg, talán nem is akart megszabadulni azoktól a reflexektől, amelyeket a sok száz esztendő keleti despotizmus alakított ki. Csak egyetlen idézet a számos idevágó megállapítás közül, amely a neves román (nemzeti tekintetben igen önkritikus) vígjátékíróra, Caragiale-ra hivatkozik: „Egy velejéig romlott, félművelt politikai-gazdasági elit szatírája mindegyik szöveg, a vígjátékok, a novellák és a karcolatok is. Ám témától függetlenül a lényeg: nincsen megoldás, és nincsen feloldozás. Végig úgy tűnik, hogy a hűtlenek, a demagógok, a szélhámosok, zsaroló ügyvédek, félrelépő asszonyok, álnok barátok, karrierista hírlapírók, korrupt politikusok le fognak leppeződni, és egy felszabadító nevetéssel elsöpörhetjük őket, de ez soha nem következik be. Végül is ők nevetnek rajtunk, és folytatják tovább kisdud játékaikat. Ismerik a sorsot, látszólag alávetik magukat neki, de tulajdonképpen az utolsó pillanatban mindig «sávot váltanak», és ha éppen piros a lámpa, jobbra vagy balra térnek.”

Nem mondhatnám, hogy Markó Béla nem hasonló szigorúsággal ítéli meg a magyar és persze az erdélyi magyar mentalitást is. A kritika, véleményem szerint, igen jellegzetes és kárhuzatos nemzeti mulasztásokat vesz célba, mint általában a magyar „önismereti”, önkritikai publicisztika. Mindenekelőtt azt az igen sok magyar történelmi tragédiát okozó gondolkodásbeli polarizálódást, amely a magyar közvélekedést mindig, ma is, áthatotta és áthatja. „Hogy is zsidózhatnak, tótozhatnak, oláhozhatnak – idézem Markó Bélát – ma annak a nemzetnek a fiai, amelynek legnagyobb – szinte azt mondtam én is: legmagyarabb – költőjét eredetileg úgy hívták, hogy Petrovics Sándor? Pogányság vagy kereszténység? Bizánc vagy Róma? Hagyomány vagy európaiság? Persze, ezek mind-mind valós dilemmák, mégis jó lenne tanulni a körülöttünk levő – és velünk szemben bizony igazságtalanul is nyertes – nemzetektől, hogy mindmáig megóvták magukat attól a tragikomikus polarizálódástól, a kultúrában is, a politikában is, ami minket ma egyre inkább jellemez. Az az intoleráns nemzetfelfogás, amely természetesnek tekint a magyar jelző fokozását, és valamiféle felsőfokra törekszik, tulajdonképpen teljesítmény- és minőségellenes, hiszen magát a nemzeti hovatartozást tekintni minőségnek, etnicista megközelítésben. Közhely, de attól még igaz, hogy aki ab ovo értéknek tekint a származást, az a világraszóló művészeti vagy irodalmi teljesítményt is eltaszítja magától, ha nem illik bele ebbe az elképzelésbe, lásd Kertész Imre Nobel-díját.”

A nemzeti önvizsgálatról és önbírálatról beszélek, ennek, miként ezt az imént jeleztem, igen nagy magyar hagyománya van. Ezek a hagyományok már jó ideje, mondjuk száz esztendeje, arra figyelmeztetnek, hogy a magyar nemzetet nem politikai, hanem kulturális nemzetként kell (lehet) értelmezni, hiszen a nemzeti önismeret, helyzetünk realista megítélése, amelyet a kommunista korszak alaposan megingatott, ma is bizonytalan alapokon áll. Hadd írjak ide egy igen jellegzetes és fontos idézetet Markó Béla könyvéből: „Etnikai nemzet? Itt Európában? Mondjuk, Petőfi vagy József Attila olvasása közben nyugodtan elgondolkodhatunk mindenfajta etnikai elv bornírtságán! Kulturális nemzet? Igen, álljunk csak meg itt egy pillanatra. Ez már kedvemre való eszme. Magyarok vagyunk mind, akiknek magyar az anyanyelvük és a kultúrájuk. Csakhogy a jövő Európájában lesznek-e eszközeink, hogy ennek a nyelvnek – a szó szoros értelmében – hangot is adjunk, és hogy ezt a kultúrát műveljük?” A most idézett szövegrészletet nem ok nélkül hatja át a bizonytalanság, az aggodalom.

A magyar politikai nemzet valójában csupán a mai Magyarország határai között létezik, a magyarság azonban ennél jóval nagyobb népességet és területet jelent, a népességhez Erdélyben, a Felvidéken, a Délvidéken és Kárpátalján, valamint a nyugati szórványokban még legalább három millió ember tartozik, a nyelvterület pedig magába foglalja Erdély északi sávját és a Székelyföldet, Szlovákia déli, Szerbia északi peremét és Kárpátalja nyugati vidékeit, vagyis egy ötven-nyolcvan kilométerre tehető sávot a trianoni határok mentén, illetve a három székelyföldi megyét (Kovácsnát, Hargitát és Maros megye felét). Markó Béla publicisztikájának, mondhatni legfontosabb szándéka éppen abban van, hogy ezt a magyarságot (és ezeket a magyarlakta városokat, falvakat) miként lehetne elhelyezni a nemzet vérkeringésében, közösségi szolidaritásában és kultúrájában – abban az anyanyelvi közösségben, amely felülírja a térképen található határokat. Ez a törekvés mindenképpen megbecsülendő, szemben azzal a „trianoni” demagógiával, amellyel úgyszólván napról-napra találkozunk – ma mindenképpen a Markó Béla által képviselt gondolkodás lehet a „nemzetegyesítés” egyetlen hiteles és eredményességet ígérő stratégiája.

Az erdélyi magyarság helyzetének elemzése és a trianoni szerződés által elszakított magyarságnak a nemzet természetes keretei között történő elhelyezése igen határozott politológiai állásfoglalásokkal jár együtt. Hogy talán a legfontosabbat említsem, azzal, hogy az író radikálisan elutasítja azt a kelet-közép-európai nemzetépítő stratégiát, amely mindenáron a nemzetállami felfogást és berendezkedést erőlteti. (Ez természetesen nem csak a trianoni utódállamokra, hanem az 1867-es kiegyezést követő magyar politikára is vonatkozik!) „A Kárpát-medence, sőt egész Balkán és Kelet-Közép-Európa utóbbi másfél évszázadát valószínűleg azzal a kép-telen kísérlettel lehet jelezni – olvasom –, hogy az itt élő népek mindenáron nemzetállamokat próbáltak létrehozni egy olyan régióban, ahol erőnek erejével sem tudná senki a különböző etnikumokat szétválogatni. Rengeteg véráldozattal járt ez a próbálkozás, visszavetette a fejlődésben a kontinensnek ezt a részét, és tragédia tragédiát követett itt emiatt az újabb kori történelemben.” A kötet egyik legfontosabb megállapításáról beszélek.

Markó Béla, és ez arra vall, hogy formátumát tekintve nem pusztán erdélyi, romániai, hanem valóban európai politikai gondolkodó, mindenekelőtt a nemzeti-nemzetiségi kérdések ésszerű és méltányos megoldását tekinti kelet-közép-európai (Duna-völgyi) prioritásnak. És ebben sohasem volt hajlandó megalkuvásra. Azért is tartom fontosnak ezt kijelenteni, mert az egyetemes magyar politikai stratégia (és természetesen az erdélyi stratégiai gondolkodás is), tapasztalataim szerint, nem egyszer két téves úton közelíti meg a nemzeti (nemzetiségi) dilemmákat. Egyfelől mindent a magyar nemzeti egység ideáljának (és nem egyszer ábrándjának) szolgált ki, és ennek következtében feleslegesen, sőt káros módon kihívja a szomszédos nemzetek és országok önvédelmi reflexeit. Másfelől az egyetemes magyar nemzeti érdekeket a jó szomszédsági politikának (vagy retorikának) rendeli alá, és ennek következtében súlyos megalkuvásokat is magára vállal. Ahogy olvasom Markó Béla írásait és ahogy ismerem politikai tevékenységét, úgy látom, hogy ő mindkét veszedelmes tévutat elkerüli. Azaz úgy kívánja érvényesíteni a kisebbségi sorban élő magyar nemzetrészek érdekeit, hogy keresi a megértést a többségi, államalkotó nemzetekkel, jelesül a románsággal. Nem oktanul hivatkozik a Sütő András által (is) képviselt stratégiára: „A kisebbségpolitikus Sütő Andrással nem volt igazán vitám, valamikor a kilencvenes évek elején találkoztak az elképzeléseink, és attól kezdődően ez így volt haláláig, sokat és sokszor segített nekem abban, hogy céljaink radikalizmusát el tudjam választani eszközeink helyzet- és rációdiktálta viszonylagosságától, és hogy az eszközökkel kapcsolatos kompromisszumokat ne engedjem egybemosni azokkal a célokkal – akár egy önálló iskoláról, akár a magyar nyelv nyilvános használatáról, akár az autonómiáról legyen szó –, amelyek nem rendelhetők alá a pillanatnyi politikai helyzetnek.”

Jól tudom, hogy Markó Bélának (és társainak: Sütő Andrásnak, Beke Györgynek, Bretter Györgynek, Gáll Ernőnek, Benkő Samunak, Kántor Lajosnak és másoknak) ez a józan, egyszersmind határozott állásfoglalása mostanában nem hatja át irányadó módon a kisebbségi magyarsággal kapcsolatos hazai gondolkodást. Hallottam egészen képtelen vádakat azokkal szemben, akik a megvalósíthatóságot és az eredményességet, ezekkel együtt természetesen a határozottságot tekintik a magyar kisebbségi közösségeket megtartani kívánó nemzetpolitika kritériumainak. Markó Béla és az imént említett nemzetpolitikusok (politikai közszereplők, filozófusok, történészek, írók) a józan értelem és a nemzetpolitikai határozottság (vagyis szellemi és morális értékek) nyomán igyekeznek javítani a kisebbségbe szorított magyarság valóban mostoha sorsán. Sajnos nem egyszer kell eljutniuk ahhoz a felismeréshez, hogy csupán magára a kisebbségi közösségre, ennek értelmiségére számíthatnak. „Egyetlen garancia van rá, hogy nem lesz baj – olvasom Markó Bélánál –: csakis mi magunk, erdélyi magyarok. Akik tudjuk, hogy még Magyarország kolozsvári és csíkszeredai főkonzulátusa sem nyúlhatott volna meg a mi következetes politikánk nélkül – aki nem hiszi, járjon utána...”

Ennek a nem igazán megnyugtató, mert a „hivatalos” magyarországi politika mulasztásaira és tévedéseire is rámutató felismerésnek a következtében jut el oda Markó Béla, hogy a magyarországi és az erdélyi magyar politikai képviselőknek együtt kell működniük, mert igazából csak ilyen módon érhetnek el eredményeket, ugyanakkor kölcsönösen tiszteletben kell tartaniuk egymás szuverenitását. Ezt

avégett kellett hangoztatnia, mert (különösen a mögöttünk maradt évek során) nem egyszer fordult elő az, hogy a budapesti fél mintegy rá kívánta kényszeríteni az erdélyi magyarokra a maga elképzeléseit és akaratát. Pedig az igazán eredményes erdélyi magyar politika csak akkor működött jól, ha az erdélyi magyar közösség maga alakíthatta ki saját hasznosnak gondolt politikai stratégiáját. Így történt ez a két világháború közötti időszakban, midőn az akkori magyar kormányzat igen bőkezűen támogatta az erdélyi magyar intézményeket (például az *Erdélyi Helikon* és a *Pásztortűz* című folyóiratokat vagy az *Erdélyi Szépműves Céh* elnevezésű könyvkiadót, mi több, az erdélyi magyar egyházakat és iskolákat, valamint a Magyar Pártot is), ugyanakkor nem kívánta meghatározni stratégiájukat és korlátozni szuverenitásukat. Markó Béla arra hivatkozik, hogy a bukaresti kormány mindig következetesen ügyelt arra, hogy a nagyrészt román lakosságú, Romániától azonban független Moldáviai Köztársasággal egyenrangú viszonyt alakítson ki, és ez eredményesnek bizonyult: „Egyenlő partnerek tárgyaltak egymással a közös asztalnál”. Ezt már csak avégett is érdemes és szükséges figyelembe venni, mert tapasztalataim szerint budapesti politikusok nem egy alkalommal ragadtatták magukat Erdélyben is felelőtlen nyilatkozatokra, aztán szépen hazatértek, és az már hidegen hagyta őket, hogy nyilatkozataik milyen súlyos következményekkel járnak az erdélyi magyar közösségre nézve.

Markó Béla mindig óvatos politizálásra biztat, az azonban tőle sem idegen, hogy olyan elképzeléseket vessen fel, amelyek stratégiai értelemben nemcsak enyhíthetnék az erdélyi magyarságra nehezedő politikai (és asszimilációs) nyomást, hanem demokratikus távlatot is nyitnának a valóban tragikus módon veszélyeztetett erdélyi magyarok előtt, sőt az európai értékrendben elhelyezkedni kívánó román állam előtt. Ez mindenekelőtt az állam történelmi régióinak újjászervezését, a regionális hagyományok és érdekek józan belátásra alapuló érvényesítését jelentené. Igen figyelemreméltó elgondolása az, amely a bukaresti kormányzat néhány esztendeje hangoztatott regionális átalakítási terveivel szemben (amelyek kifejezetten abból a szándékból eredtek, hogy közigazgatási tekintetben megosszák a Székelyföld magyarságát!) a hagyományos romániai földrajzi és kulturális régiók helyreállítását javasolja, ahogy írja: „Lehetséges egy ideális forogatókönyv, amely a nagy történelmi régiókat állítaná vissza, Erdélyt, Bánságot, Dobrudzsát, Moldovát stb. Ez már afféle fél-föderális rendszert jelentene”. Ez a megoldás, maga Markó is elismeri, egyelőre politikai utópia, azonban, ahogy ez nem egyszer történt már, az utópiákból idővel megvalósítható, sőt megvalósítandó stratégiák lesznek. Reménykedni talán lehet, ehhez azonban először a stratégiai elképzeléseket kell kidolgozni.

Valójában két nemzeti érdek, két államigazgatási rendszer és két demokrácia-értelmezés ütközik egymással: a bukaresti kormányzat egy igazából ma már korszerűtlen és a nyugati társadalmi fejlődés által elutasított centralizáló rendszerben gondolkodik, az erdélyi magyar politikus és író pedig egy demokratikus, vagyis az öngazgatásnak teret kínáló megoldást szorgalmaz. A két gondolkodásmód ütközött meg egymással akkor, midőn Markó Béla és a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSz) a 2003-ban tartott bukaresti alkotmányozó vitában elutasította azt a többségi állásfoglalást, amely a román államot mint „nemzetállamot” definiál-

ta. „A lényeg az – ahogy Markó Bélánál olvasom –, hogy minden tájékoztatatlanságunk ellenére, a nyelvi-nemzeti jogokért, elsősorban a teljes körű anyanyelvű oktatásért, a magyar nyelv hivatalos használatáért folytatott magától értetődő küzdelmünk hajnalán arra is rájöttünk, hogy ezek a jogok, legyen bár alkotmányos és törvényes garancia rájuk, csakis egy decentralizált, állampolgárainak és helyi közösségeinek minél nagyobb szabadságot biztosító rendszerben érvényesíthetők igazán. Elég hamar felismertük, hogy mindent meg kell tennünk egy erős önkormányzatiságon alapuló, az állami monopóliumot csupán a nemzetbiztonsági ágazatokban fenntartó, de egyébként a magánkezdeményezésnek mindenütt, a sajtótól az oktatásig vagy az egészségügyig, minél nagyobb teret engedő, ha úgy tesszük, »puha«, »gyenge« államért.”

Végül is azt szeretném hangsúlyozni, hogy Markó Béla új könyvével a jelen egyik legfontosabb erdélyi és egyáltalán magyar „nemzetpolitikai” munkáját veheti kezébe az olvasó, természetesen a magyarországi olvasó is. Örölnék annak, ha a magyarországi közvélemény, a hazai értelmiség, a hazai politikai élet, ahelyett, hogy hagymázás ábrándokba próbálja ringatni magát, inkább a Markó által képviselt józan, ugyanakkor hatékony nemzetpolitika híve lenne. Meggyőződésem szerint ez a nemzetpolitika kínálhat és hozhat hiteles eredményeket és alapozhatja meg a jövőt: az erdélyi magyar megmaradást. (*Kalligram*)

POMOGÁTS BÉLA

Kitörés az őszi erődből

DOBAI PÉTER: BELVEDERE

Dobai Péter 1994-ben arra a kérdésre, hogy addigi életművéből mi az, amit a legtöbbre becsül, első regényét, a *Csontmolnárokat* (1974), bizonyos novelláit, s egyetemista korában írt verseinek gyűjteményét, a *Kilovaglás egy őszi erődből* (1973) című könyvet emelte ki. „Ha lehetne a sorssal alkut kötni, az akkori hangomat szívesen visszakapnám,” s Dobai tizenegyedik verseskötete, a *Belvedere* (2014) abból a szempontból is érdekes, hogy a megszokott „új hang” mellett a keresett „régis hang” is teret nyer benne, sikerül előtörnie abból az alkotói erődből, amelyet a szerző a hetvenes évek közepétől maga köré épített, miközben igaz marad *Az Éden vermei* (1985) című verseskötet borítóján olvasható szerzői megállapítás: „ami új benne, az az, ami régi benne”.

Dobai a *Belvedere* összeállításakor érezhetően a teljességre törekedett, minden eddigi műzsát, élményt beépített verseibe. „Új” szokásához híven sokat merített korábbi versesköteteinek anyagából (elsősorban a *Kilovaglás egy őszi erődből*, a *Hanyatt*, s *Az Éden vermei* című kötetekből), mégis sikerül kilépnie abból a koncentrikus körből, amely az utóbbi években megjelent könyvek szerkesztési elvét meghatározta. A *Hanyatt* (1978) című kötet nyitódarabja annak a sorozatnak, ahonnan kezdve a szerző verseskötetei egybegyűjtött szövegsorozatként értelmezhe-